

KÖZLEMÉNYEK

Ismeretlen Szenczi Molnár-vers és más magyar vonatkozások Johannes Textor *Sylloge variorum aenigmatum* című művében. Már Dézsi Lajos tudta, de az újabb kutatások még erősebb fényt vetnek arra, milyen kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett Szenczi Molnár Albert kora német nyelvterületén, s hány tudós ismerősének vagy barátjának írt köszöntő vagy egyéb témájú latin verset. Mint erre az *Analecta aenigmaticáról* írt alapos tanulmányában Vásárhelyi Judit rámutatott,¹ Szenczi Molnár baráti viszonyban volt a *Sphinx* szerzőjével, Johannes Heidfelddel is. Heidfeld nagy idézetgyűjteményének első kiadása 1600-ban látott napvilágot, és bár annak eleinte Németországon kívül csekély visszhangja volt, a későbbi *Sphinx*-kiadások arra mutatnak, hogy az egyre bővülő könyv mind több olvasóra talált a kor műveltebb közönségében. A gyűjtemény ötödik kiadására 1608-ban került sor. Ekkor, pontosabban pár hónappal ez előtt kapcsolódott be Szenczi Molnár a Heidfeld-szériába, amikor egy levelében megírta a német tudósnak, hogy neki is vannak *analectái*.² Ezt a latin szót, vagyis az ebből lett *Analecta aenigmaticát* magyarra *Talány-morzsáknak* fordíthatnánk.

A *Sphinx Theologico-Philosophica* ötödik kiadásában, a *Quintum renata renovata... Sphinx*-ben Molnár Albert talányai elé Heidfeld szerkesztett ajánlólevelet Molnárnak e témában hozzá írt leveleiből (715–717), és Ebersbachból 1608. március elsején írt levelében arról biztosította Molnárt, hogy már elküldte annak *Analectáit* a herborni nyomdásnak, Christophorus Corvinusnak.³ Négy évvel később, 1612-ben, amikor Gottfried Heidfeld újra kiadta apja gyűjteményét, újabb mellékgyűjtemény társult a már 823 lapra dagadt szöveghez: Johannes Textor von Haiger *Sylloge variorum aenigmatum* című 101 lapos szövege; ezt követte a kötet harmadik része, Szenczi Molnár *Analectája*. Jóllehet ebből a *Sextum renata renovata... Sphinx*-ből van példány az Országos Széchényi Könyvtárban, a szakirodalom mindeddig nem figyelte fel a Textor-melléklet magyar vonatkozásaira, közöttük egy korábban nem ismert Szenczi Molnár Albert-versre.⁴

De előbb néhány szót magáról Textorról. 1582-ben született Haigerben. 1601–1604 között Herbomban, majd 1607-ig Heidelbergben tanult. Rokona volt Heidfeld feleségének, és jó barátja Szenczi

¹ P. VÁSÁRHELYI Judit: Szenci Molnár Albert aenigmái. = Irodalomtörténeti Közlemények (98.) 1994. 365–374.

² *Szenczi Molnár naplója, levelezése és irományai*. Szerk.: DÉZSI Lajos. Bp. 1898. 232.

³ *Szenczi Molnár naplója, levelezése... i. m.* (2. jegyzet) 250. – *RMK*. III. 5770.

⁴ *RMK*. III. 1111. Az OSZK-példány jelzete 318.758. Én a londoni Lambeth Palace Library példányának átnézése közben találtam rá a *Syllogére*.

Molnárnak. Ezt Szenczinek a többi közt Alstedhez írt, 1609. december 25-i leveléből tudjuk.⁵ Igaz, Textor *Nassauai krónikáját* üdvözlő versében is így címezi Szenczi Molnár a német fiatalembert: „Az mire kersz engem, jo TEXTOR, regi barátom / Hogy verset Mag'arol nekedis irjac, ihon.”⁶ De vajon miért hangsúlyozza Textor haigéri-nassauai származását? Alighanem azért, hogy ne tévesszék össze a 16. századi latinul verselő Textorral, Johannes Textor Ravisiusszal, akitől csak egy helynév különbözteti meg.

Visszatérve az 1612-es *Sextum renata renovata Sphinx*hez csatolt *Syllogé*hoz,⁷ ha figyelmesen végigolvassuk, szembeötlőek Textor idézetgyűjteményének gyakori magyar vonatkozásai. Nem kevesebb mint négy magyar költőt, illetve teológust szerepeltet művében, kezdve Fegyverneki L. Izsákon, az *Enchiridion locorum communium* című teológiai lexikon⁸ szerzőjén (a mű először 1586-ban jelent meg Bázselban, majd később számos kiadást ért meg). Ezek az utalások Fegyvernekire rendszerint Johannes Piscator hasonló „közhelygyűjteményével” együtt történnek, a *Sylloge* 39., 96. és 98. oldalain, a 98. oldalon például ezzel a megjegyzéssel: „Imo. Exempla passim videre est in sacris.” Isaac. L. Fegyvernek in. Ungar. Loc. com. theol. pag 573.”

Zsámboky-Sambucus a másik tizenhatodik századi magyar szerző, akinek emblémáskönyvét már Heidfeld is ismeri, majd művének 79. oldalán Textor idéz belőle egy mondat erejéig: „Usus libri, non lectio prudentes facit. Joan. Samb. Embl.” Ami a klasszikusokat illeti, a *Sylloge* tele van Petrarca-idézetekkel, de Textor Ovidiustól és Senecától is gyakran idéz. És nem csak Zsámbokyt használja, hanem Janus Pannoniust is, akinek a 41. oldalon egy pápaellenes versét nyomtatja újra, a „Foemina, Petre, tua quondam ausa sedere cathedra...” kezdetű, tíz soros epigrama egy szöveg-változatát.⁹ (A *Sylloge* változatában a harmadik sor így hangzik: „Hinc compressa quidem multos latuisset in annos” és az utolsó sorban a ‘se’ szócska ismétlődik). Ezt a Janus Pannonius-idézetet követi a Textor-gyűjtemény 61. oldalán Szenczi Molnár Albertnek szintén tíz soros, mindeddig ismeretlen verse, az „In invidos”, vagyis „Az irigyekre”. A vers így hangzik:

Si velis invidiae morsus vitare furentes:
 Infelix fias, non petet invidia. *Aliter:*
 Invidiae si vis morsus depellere prorsus,
 Tu virtute care, pauperieque, scate. *Aliter:*
 Qui cupis invidiam penitus vitare furentem,
 Semper sis stolidus, sordidus atque miser:
 Et dic virtutis, tempus in omne, vale:
 Omni virtuti nam comes invidia.

⁵ Erre a levélre, amiben Molnár „veteri meo et dilecto amico”-nak nevezi Textort, magyarul elsőnek Szentpéteri Márton hívta fel a figyelmet: *Egyetemes tudomány Erdélyben: J. H. Alsted és a herborni hagyomány*. Bp. 2008. Universitas Kiadó, 273.

⁶ TEXTOR, Joannes: *Nassauische Chronik*. Herborn, 1617. 20. Ugyanez javított helyesírással: *Szenczi Molnár Albert naplója*. Szerk. és jegyz.: SZABÓ András. Bp. 2003. 33.

⁷ Teljes címe: *Sylloge variorum aenigmatum, apophtegmatum, gnomarum, historiarumque, ad Sphingem Heidfeldi ex variis auctoribus scriptisque notatorum, et utcumque raptim sive tumultuario digestorum...* Herbornae–Nassaviorum, 1612. – *RMK*. III. 1111.

⁸ *RMK*. III. 745. – *Új magyar irodalmi lexikon. I. A-Gy*. Főszerk.: PÉTER László. Bp. 1994. Akadémiai Kiadó, 565.

⁹ *Janus Pannonius latinul és magyarul*. Szerk.: V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1972. Tankönyvkiadó, 212, 332. sz.

E nyolc sor után a szerző így írja alá a szöveget: „Albert. Molnar. Szenczi-ensis Ungar(us). amic(us) aeternum amandus f.” Majd még megtoldja két sorral:

Pascere livor iners odio, saturare furore,
Mors tua facta Deum recta colentis erunt.

Úgy tetszik, Molnár ezt a kis epigrammát külön Textor kérésére írta, alighanem 1611-ben vagy 1612 elején. Egyébként a *Nassau krónikához* készített magyar négy soros előtt is van Szenczi Molnárnak egy „Nassovicae Gentis dum fulgida Stemmata pandis” kezdetű, hatsoros, Textorhoz intézett daktilusokban írt kis latin verse, amelyet a magyar verssel együtt nemrégiben Szabó András talált meg,¹⁰ s melynek aláírásából ugyanazt látni, mint az Alstednek írott levélből: Dávid zsolttárainak magyar fordítója a haigeri Johannes Textort „szeretett, örök barátjának” tekinti, amin (tegyük hozzá) az sem változtat, ha esetleg el kell költöznie Németországból.

A *Sylloge* fentebb említett magyar vonatkozásai megtalálhatók a *Sphinx* következő, 1616-os kiadásában, a *Septimum renata renovatában* is,¹¹ bár Textor művének ugyancsak 1616-os különkiadásából, az ún. *Liber unus*-ból már hiányoznak.¹² Ugyanakkor ez a kilenc nassauai előkelőségnek, köztük Móric fejedelem titkárának, Joannes Milandernek ajánlott, a címlapon ‘Ex Uno Omnia’ jellegével díszített, metszetes kiadás is tartalmaz magyar anyagot: a mű 203. lapján teljes egészében újranyomtatott, 22 soros, latin nyelvű Zsámboky-verset, az orvostudománnyal kapcsolatos „De re eadem aliter alius” című epigrammát.¹³ Ez a kiadás volt alighanem Johannes Textor legnagyobb sikere, hiszen 1621-ben, Heidfeld rákövetkező (és egyre bővülő) *Sphinx*-ében, amelyben Molnár *Analectája* továbbra is szerepel, már nem nyomtatták újra Textor mellékletét.¹⁴ Johannes Textor 1619-től Dillenburgban élt, 1626-ban halt meg; Szenczi Molnár Albert nyolc évvel élte túl német barátját.

Még egy megjegyzés Szenczi Molnár *Analectájával* kapcsolatban. Bár 1994-es tanulmányában ezt Vásárhelyi Judit megemlíti,¹⁵ nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak, hogy Szenczi Molnár egy helyütt itt a „vélszi Owenus”-tól, vagyis John Owentől mint ‘doctissimus poeta’-tól idéz egy epigrammát. Ez a kétsoros „In medio Christus latronum quando pependit / Aut nunquam aut virtus tunc fuit in medio”¹⁶ legjobb tudomásom szerint az elsőnek olvasható Owen-citátum magyar szerző-

¹⁰ Szenczi Molnár-napló i. m. (6. jegyzet) 33.

¹¹ RMK. III. 5976. Én a Lambeth Palace College könyvtárának példányát használtam.

¹² Ennek a nyolcadrét formában kiadott műnek a cambridge-i egyetemi könyvtárban található változatából Jénában és Wolfenbüttelben is maradtak fenn példányok. Teljes címe a következő: *Joannis Textoris Haegera-Nassovii Feriarum Haegeranarum liber unus: in quo Sylloge variorum dictorum Memorabilium seu Gnomarum, Apophtegmatum, Similitudinum, Exemplorum, Epigrammatum, Emblematum, Aenigmatum, Logogriphorum, Rhythmorum, Quaestionum, Jocorum atq; Proverbiorum, ex variis auctoribus, & manuscriptis, enotatorum, Continenetur; cum indice Triplici, Auctorum, Capitum, Verborum & Rerum.* Herbornae–Nassaviorum, 1616. 229. Az általam használt cambridge-i példánynak az az érdekessége, hogy ebben a valamikor John Hacket püspök tulajdonát képező kolligátumban Textor gyűjteménye a *Sphinx* és az *Analecta aenigmatica* után van kötve.

¹³ *Joannis Textoris Haegera-Nassovii Feriarum Haegeranarum Liber unus*... 203.

¹⁴ RMK. III. 6118.

¹⁵ VÁSÁRHELYI: i. m. (1. jegyzet) 67.

¹⁶ SZENCZI MOLNÁR Albert: *Analecta aenigmatica.* Herborn, 1612. 106. – RMK. III. 1111.

től.¹⁷ Owen epigrammáinak első kiadása, az *Epigrammatum libri tres* (London, 1604) csak néhány évvel előzte meg ezt a figyelmet, de hozzá kell tennünk, hogy Georg Rem mellett alighanem Johannes Heidfeld és Johannes Textor volt Owen két első német rajongója. A *Sphinx* hatodik kiadásában, csakúgy mint Textor *Liber unus*ában ugyanis valószínűleg ő a legtöbbet szereplő újabb kori költő: Heidfeld nem kevesebb mint tizenhat, Textor pedig majdnem harminc (!) alkalommal idéz Owen epigrammáiból! Rem egyik Szenczi Molnárhoz írt leveléből pedig tudjuk, hogy (Owent Martialishoz hasonlítva) ő hívta fel magyar barátjának figyelmét 1608-ban erre a kitűnő walesi neolatin verselőre, aki rengeteg újabb kiadásban jelent meg, és később meglehetősen népszerű lett a 17–18. századi Magyarországon.¹⁸

GÖMÖRI GYÖRGY

¹⁷ Vö. BARTÓK István: *A Rimaynak tulajdonított Owenus-fordítások*. = Irodalomtörténeti Közlemények (86.) 1982. 632–637.

¹⁸ 1608. szeptember 4-én kelt levelében. In: *Szenczi Molnár naplója, levelezése... i. m.* (2. jegyzet) 284.